

Aniela Mikulska

SYTUACJA SEKTORA USŁUG W POLSCE W PRZEDEDNIU INTEGRACJI Z UNI EUROPEJSK

*Wzrost znaczenia usług jest prawidłowo ci ekonomiczn ,
wymogiem rozwoju cywilizacyjnego we współczesnym wiecie.
K. A. Kłosi ski*

Usługi od pewnego czasu wzbudzają powszechne zainteresowanie ekonomistów. Po pierwsze ze względu na trudność ze sprecyzowaniem ich istoty i co za tym idzie poprawnej definicji. Usługi nie doczekały się jak dotąd związłej teorii, stąd m.in. liczne polemiki dotyczące miejsca i roli usług w nauce ekonomii czy też w gospodarce rynkowej¹. Po drugie – ze względu na swoją rolę w tworzeniu tzw. bogactwa narodowego. Rosnący udział sektora usług w PKB stanowi jeden z czynników określających postępy cywilizacyjny społeczeństwa, co wyraża się m.in. wzrostem wydatków na usługi w budżetach gospodarstw domowych. Po trzecie – a w związku z drugim – usługi absorbują na rynku znaczne zasoby siły roboczej. Z dalszym ich rozwojem wiążemy zatem nadzieje na przynajmniej częściowe rozwiązanie problemu bezrobocia w Polsce.

Usługi to dobra ekonomiczne nieprzedmiotowe, materialne lub niematerialne, o charakterze czynnościowym. Istotą usługi jest oddziaływanie jej wytwórcy (usługodawcy) na osobę użytkownika (usługobiorcy – konsumenta usług) lub dobra znajdujące się w jego dyspozycji². „Usługa powstaje tylko dzięki woli i nastawieniu stron, z których jedna powierza drugiej swój problem i swoje potrzeby, tamta zaś deklaruje, że się tym problemem postara”³. Usługa może być towarem o ile jest przedmiotem wymiany rynkowej⁴. Dla pełnego obrazu wspomniemy, że towarami mogą być również wyroby (rzeczy, określone również w literaturze jako produkty czy dobra materialne) oraz wytwory niematerialne⁵. Jak dotąd odrębnie ze swej istoty usługi poddawane są naciskom wszechobecnej teorii produkcji adaptowanej na potrzeby trzeciego sektora.

Rozwój sektora usług zdeterminowany jest przez szereg czynników⁶:

¹ Patrz: Rogoziński, Bywalec, Masłowski

² Masłowski A.: Kilka uwag w kwestii pojęcia usług. Wiadomości Statystyczne - wrzesień 2002, s.38

³ Rogoziński K.: Spór o istnienie usług. Biuletyn Statystyczny – luty 2002, s. 31

⁴ Masłowski, op. cit., również: Daszkowska M.: Usługi. Produkcja, rynek, marketing. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1998, s. 17

⁵ przykłady takich dóbr niematerialnych kojarzonych jednoznacznie z kulturą i sztuką obrazowo przedstawia K. Rogoziński: uwertura (to nie to samo co partytura), koncert (to nie to samo co płyta CD), obraz (to nie to samo co zbiór ujętych do jego wytworzenia materiałów); patrz: Rogoziński K.: Spór o istnienie usług. Biuletyn Statystyczny – luty 2002, s.32

⁶ Bywalec C.: Wzrost konsumpcji usług, czyli proces serwicyzacji konsumpcji w Polsce. Wiadomości Statystyczne – luty 2003, s.2-3

- usługi są komplementarne względem dóbr materialnych – konsekwencją korzystania z wielu dóbr jest poszukiwanie określonych usług (np. serwis w zakresie naprawy samochodu, telefonu komórkowego czy komputera);
- usługi w stanie zastępować dobra materialne – są ich substytutami (praktycznie zamiast korzystania z usług pralni, samochód – możliwość korzystania z komunikacji miejskiej czy taxi);
- wysoka specjalizacja i dążenie do minimalizacji kosztów w działalności podmiotów gospodarczych są przyczyną korzystania przez te podmioty w coraz szerszym zakresie z oferty firm usługowych takich jak biura rachunkowe, firmy konsultingowe czy doradztwa podatkowego;
- wzrost wiadomości społecznej oraz dokonujący się postęp cywilizacyjny dają efekt w postaci rozwijania potrzeb wyższego rzędu, czego przejawem jest kreowanie popytu na usługi m.in. w sferze edukacji, kultury, ochrony zdrowia czy turystyki;
- poziom zamożności gospodarstw domowych wyrażony dynamiką zmian dochodów realnych - wraz ze wzrostem dochodów rośnie udział wydatków na usługi w wydatkach ogółem gospodarstw domowych; czynnikiem istotnym z punktu widzenia oceny siły nabywczej dochodów gospodarstw domowych są również zmiany cen dóbr konsumpcyjnych;
- zmiany w strukturze wiekowej społeczeństwa powodują widoczne zmiany w konsumpcji gospodarstw domowych; starsze społeczeństwo w większym stopniu korzysta z usług w zakresie ochrony zdrowia, w krajach wysoko rozwiniętych również: turystyki i rekreacji oraz kultury;
- czynniki socjopsychologiczne, na które składają się m.in. rozwój kulturowy i obyczaje.

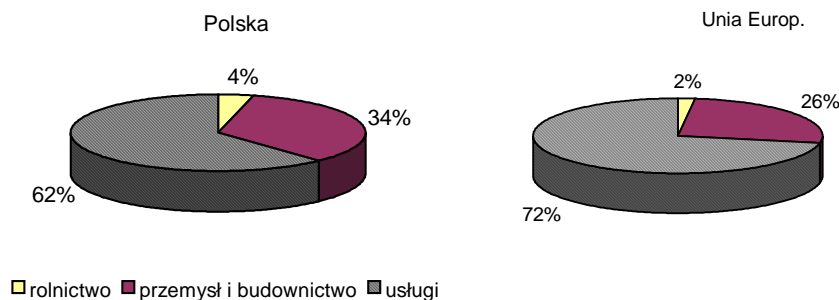
Sektor usług w sposób znaczący współtworzy bogactwo danego społeczeństwa, co znajduje wyraz w jego udziale w wartości dodanej brutto. W krajach wysokorozwiniętych usługi stanowią około 70% wartości dodanej brutto, podczas gdy w Polsce udział ten sięgał w 2000 roku 62%. Dla porównania u naszych południowych sąsiadów (również kandydatów na członków Unii) udział ten był niższy: 56% - Czechy i 61% - Słowacja.

Tabela 1. Udział sektorów w wartości dodanej brutto (ceny bieżące) w %

	rolnictwo	przemysł i budownictwo	usługi
Polska	4	34	62
Czechy	4	40	56
Słowacja	5	34	61
Unia Europejska	2	26	72

Źródło: Rocznik Statystyczny GUS 2002, s. 617 i 736

Wykres 1. Udział sektorów w wartości dodanej brutto (ceny bieżące) w %

ródło: tabela 1

Nie bez znaczenia dla rozwoju usług pozostaje kwestia tempa rozwoju krajów współtworzących Unię Europejską⁷. Przełom XX i XXI wieku dla całej Europy był okresem spowolnionego wzrostu. Sektorami, które najbardziej odczuły stagnację były rolnictwo, przemysł i budownictwo. Wzrost gospodarczy wspierany był natomiast przez sektor usług (nastąpił m.in. istotny wzrost znaczenia usług finansowych). Człowiekowi trendy ogólnoeuropejskie przenoszone są na grunt Polski. Rok 1998 może być w Polsce okresem wzrostu gospodarczego datowanego na lata 1993-1998. Od roku 1999 notujemy gwałtowne pogorszenie się koniunktury gospodarczej.

Tabela 2. Dynamika PKB (ceny stałe)

	1997	1998	1999	2000	2001
Polska	106,8	104,8	104,1	104	101
Czechy	99	98,8	99,6	102,9	103,6
Słowacja	106	104	102	102	103
Unia Europejska	102,6	102,9	102,6	103,3	101,6

ródło: opracowanie wg Rocznika Statystycznego GUS 2002 oraz strony: www.mg.gov.pl

Dynamika wzrostu PKB w Polsce systematycznie spada. Wprowadzenie w rok 2002 przyniosło w tym względzie pewną poprawę, jednak kryzys finansów publicznych i brak strategicznego programu poprawy efektywności gospodarki polskiej oraz niestabilna polityczna sytuacja rodząca nadzieje - nie daje podstaw do optymistycznych prognoz na najbliższe przyszłość.

Dwaj nasi południowi sąsiedzi (Czechy i Słowacja) w roku 2001 osiągnęli natomiast wzrost gospodarczy na poziomie wyższym niż średni w krajach członkowskich UE, co niewątpliwie korzystnie wpłynęło na ich pozycję w trakcie negocjacji na temat akcesji nowych członków do struktur unijnych.

Analizując znaczenie usług z punktu widzenia konsumpcji gospodarstw domowych, warto zwrócić uwagę na udział wydatków na usługi w globalnych wydatkach konsumpcyjnych w przeliczeniu na 1 osobę. Udział ten w Polsce w latach 1998-1999 sięgał poziomu 20,8%, był w roku 2000 osiągnięto poziom 22,3%⁸. Dla porównania w krajach wysoko rozwiniętych udział ten jest rzędu 50% wydatków ogółem⁹.

Struktura konsumpcji w polskich gospodarstwach domowych przedstawia tabela 3.

⁷ Gromek T., Wojnowski R.: Koniunktura w UE oraz w wybranych państwach członkowskich – średniookresowe perspektywy wzrostu. Wspólnota Europejska nr 1/2002, s. 40-47

⁸ Bywalec C., op. cit., s. 5

⁹ Małysa-Kaleta A.: Style życia polskich konsumentów u progu integracji europejskiej. Marketing i Rynek nr 4/2002, s. 25

Tabela 3. Struktura konsumpcji indywidualnej (tzw. spożycie ogółem) w sektorze gospodarstw domowych (konsumpcja ogółem=100)

	1997	1998	1999	2000
żywność, napoje alkoholowe i wyroby tytoniowe	26,7	27,5	25,7	25,2
Artykuły przemysłowe (z amortyzacją budynków mieszkalnych)	30,3	30,9	32,2	32,1
Usługi	43,0	41,6	42,1	42,7

ródło: Bywalec C., op. cit., s.5

Z danych wynika, że w analizowanym okresie obniżył się udział wydatków na żywność, zwiększył natomiast udział wydatków na artykuły przemysłowe i usługi. Jednak dynamika tych zmian jest bardzo słaba.

Popyt na różnego rodzaju dobra zdeteminowany jest w dużej mierze przez poziom cen oraz oczekiwania konsumentów co do ich zmian w przyszłości. Dynamika cen dóbr w Polsce kształtowała się w następujący sposób.

Tabela 4. Dynamika cen towarów i usług konsumpcyjnych (rok poprzedni = 100)

Wyszczególnienie	1997	1998	1999	2000	2001
Ceny towarów i usług konsumpcyjnych ogółem	115,1	112,0	107,4	110,0	105,4
- usługi	119,3	117,3	111,1	111,0	-

ródło: Rocznik Statystyczny 2002, s. 166

Tempo wzrostu cen dóbr ogółem słabło w latach 1997-1999. W roku 2000 odnotowano wzrost cen rzędu 10%. Rok 2001 przyniósł osłabienie tendencji inflacyjnych, niestety perspektywa niereformowanych finansów publicznych oraz potencjalne wstąpienie Polski do UE spowodują znaczne wzrosty cen w najbliższej przyszłości. Na tym tle warto zwrócić uwagę na dynamikę cen usług w badanym okresie. Dynamika ta była wyższa, co oznacza, że ceny usług w gospodarce polskiej rosną szybciej niż ceny innych dóbr konsumpcyjnych. Na wzrost cen usług niewątpliwie miała wpływ komercjalizacja niektórych usług uznawanych dotychczas za nierynkowe (publiczne), jak: edukacja, ochrona zdrowia, kultura czy komunikacja, co potęgowało efekt ograniczonego popytu na usługi.

Dla pełnego obrazu sytuacji wspomnijmy, że w krajach Unii Europejskiej wzrost cen w roku 2000 wyniósł średnio 2,3%, a w roku 2001 – 2,5%¹⁰.

Popyt na dobra determinowany jest również przez dochody osiągnięte przez gospodarstwa domowe. Biorąc pod uwagę dochody realne możemy określić, jak kształtowała się siła nabywcza poszczególnych grup społeczeństwa polskiego.

¹⁰ www.mg.gov.pl

Tabela 5. Dynamika realnych dochodów do dyspozycji brutto w sektorze gospodarstw domowych (rok poprzedni = 100)

	Pracodawcy i pracujący na własny rachunek		Pracujący najemnie	Emerytury i renty (poza rolnictwem)
	indywidualne gospod. rolne	poza rolnictwem		
1997	91,7	110,2	107,0	104,6
1998	91,0	106,3	104,8	102,3
1999	75,8	103,5	103,1	103,9
2000	87,4	103,8	98,8	97,8

ródło: Bywalec C., op.cit., s.7

Dane wskazują jednoznacznie na obniżenie się dochodów w grupie gospodarstw rolnych, osób podejmujących pracę najemną oraz emerytów i rencistów. Grupa, której dochody rosną w badanym okresie jest jedynie grupa pracodawców i pracujących na własny rachunek poza rolnictwem, choć dynamika tych dochodów podlega cię głym zmianom (od 10% wzrostu dochodów w roku 1997 do 3,8% w roku 2000).

Przy spadku realnych dochodów i wyszej od przeciętnej dynamice wzrostu cen usług, poziom serwicyzacji¹¹ społeczeństwa polskiego postępuje bardzo powoli, czego wyrazem jest słaba dynamika wzrostu konsumpcji usług w konsumpcji globalnej. Usługi przez cię społeczeństwa, odczuwając spadek realnych dochodów, traktowane są jako dobra dalszej potrzeby (czyli wręcz dobra luksusowe). Stałe powiększanie się rzeszy bezrobotnych zdaje się potwierdzać taki właśnie stosunek do usług.

Spójrzmy jeszcze na kwestię znaczenia usług w gospodarce w aspekcie zatrudnienia.

Tabela 6. Pracujący wg sekcji i działów (stan na 31XII)

Sekcje i działy	1995	2000	2001	1995	2000	2001
Pracujący ogółem	15129,1	15159,2	14670,6	100,0	100,0	100,0
w tym:						
rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo	4193,5	4304,6	4289,7	27,7	28,4	29,2
rybołówstwo i rybactwo	13,6	10,3	7,1	0,1	0,1	0,1
przemysł i budownictwo	4556,2	3949	3700,7	30,2	26,0	25,2
usługi:	6365,8	6895,3	6673,1	42,0	45,5	45,5
<i>handel i naprawy</i>	1903,1	2074,6	1969,2	12,6	13,7	13,4
<i>hotele i restauracje</i>	185,9	225,7	217,2	1,2	1,5	1,5
<i>transport, gosp. magazynowa i t. czno</i>	838,1	779,3	714,4	5,5	5,1	4,9
<i>po rednictwo finansowe</i>	268,2	298,6	286,5	1,8	2,0	2,0
<i>obsługa nieruchomości i firm; nauka</i>	554,3	822,6	842,2	3,7	5,4	5,7
<i>adm. publiczna i obrona narodowa, ub. społ.</i>	381,3	492,6	525,7	2,5	3,2	3,6
<i>edukacja</i>	896,4	902,8	907,9	5,9	6,0	6,2

¹¹patrz: Bywalec C., op.cit.

<i>ochrona zdrowia i opieka społeczna</i>	1003,4	908,2	869	6,6	6,0	5,9
<i>pozostała dział. usługowa komunalna, społeczna i indywidualna</i>	335,1	390,9	341	2,2	2,6	2,3

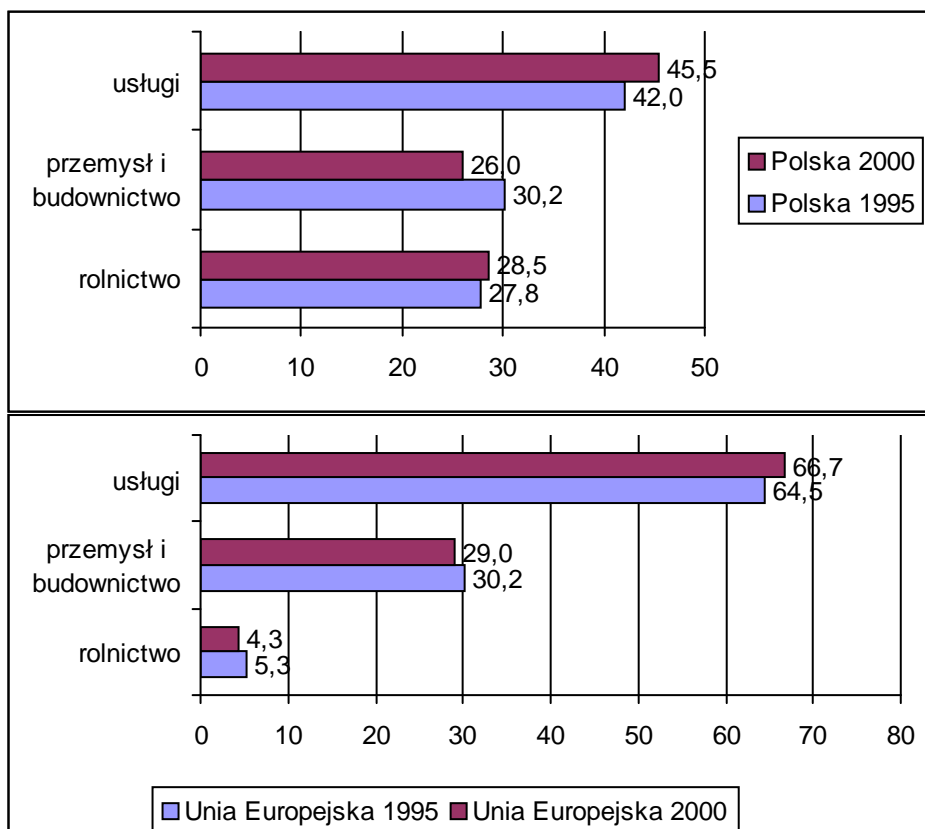
ródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego 2002, s. 138

W Polsce, mimo licznych wysiłków w tym kierunku, utrzymuje się wciąż bardzo wysoki udział pracujących w rolnictwie w stosunku do ogółu zatrudnionych – 29,2% w roku 2001. Z pracy w przemyśle i budownictwie utrzymuje się około 25,2% zatrudnionych i tu w stosunku do roku 1995 obserwujemy 5% spadek tego udziału. Z pracy w usługach utrzymuje się 45,5% zatrudnionych (wzrost w stosunku do roku 1995 o 3,5%). W działach związanych z usługami największy udział spośród pracujących skupiają handel i naprawy (w 2001 roku 13,4% ogółu pracujących), edukacja (6,2%) oraz ochrona zdrowia i opieka społeczna (5,9%). Istotny wzrost udziału w strukturze pracujących odnotowano w obsłudze nieruchomości i firm (i nauce) – wzrost z 3,7% w roku 1995 do 5,7% w roku 2001. Niekorzystny jest niewątpliwie, z punktu widzenia gospodarki, wzrost udziału pracowników administracji państwowej, obrony narodowej i ubezpieczeń społecznych (2,5% do 3,6%) oraz spadek udziału pracowników w ochronie zdrowia i opiece społecznej (6,6% do 5,9%) przy widocznym pogarszaniu się dostępu do usług medycznych.

Obserwacje te trzeba jednak uzupełnić informacją o stale rosnącym poziomie bezrobocia – w każdym z sektorów gospodarki liczba osób pracujących w roku 2001 w stosunku do roku 2000 zmniejszyła się (dotyczy to również usług).

Struktura zatrudnienia wg sektorów w Polsce i Unii Europejskiej przedstawia wykres 2.

Wykres 2. Pracujący wg sektorów w Polsce i Unii Europejskiej

ródło: tabela 6 oraz Rocznik Statystyczny 2002, s. 616

Bariery ograniczające tempo rozwoju trzeciego sektora w Polsce¹²:

- zmniejszenie popytu na dobra i usługi będące wynikiem makroekonomicznej polityki „schładzania” gospodarki prowadzonej pod koniec lat 90-tych; brak efektów prowadzonej w tym okresie polityki fiskalnej polegającej na obniżeniu stóp opodatkowania dla osób prawnych (byłoby to spadki te były mało znaczące dla przedsiębiorców wobec innych czynników np. wysokiego oprocentowania kredytów);
- niekorzystna koniunktura gospodarcza w sposób istotny odbiła się na kondycji finansowej przedsiębiorstw przemysłowych, które w ramach oszczędności rezygnowały z usług świadczonych na ich rzecz (usługi biznesowe, transport, consulting, doradztwo)
- ograniczanie zatrudnienia wynikające z zachowawczej postawy przedsiębiorców (którzy restrukturyzacji swoich przedsiębiorstw rozpoczynali od minimalizacji kosztów pracy poprzez redukcję zatrudnienia), ale również niepowodzenia w prowadzonych procesach prywatyzacyjnych przedsiębiorstw państwowych oraz chociażby okresy ochrony załogi przedsiębiorstw wcześniej sprywatyzowanych;
- ograniczanie zatrudnienia wynikające ze wzrostu wydajności pracy w niektórych jej sferach, a będącej skutkiem rozszerzania zakresu nowych bezosobowych form obsługi (dotyczy m.in. bankowości i ubezpieczeń);
- ograniczanie zatrudnienia wynikające ze spadku popytu na niektóre usługi (m.in. w zakresie edukacji będącej skutkiem wstępujących do szkół roczników niu demograficznego) oraz niemożności finansowania przez Skarż Państwa w dotychczasowym zakresie usług o charakterze nierynkowym (usług publicznych takich jak administracja państwowa, transport publiczny czy ochrona zdrowia);
- niskie przyrosty dochodów społeczeństwa polskiego, narastająca skala bezrobocia, znaczne ograniczenia w zakresie pomocy społecznej państwa, co w konsekwencji prowadzi do pogarszania się struktury wydatków konsumpcyjnych społeczeństwa polskiego na rzecz dóbr pierwszej potrzeby;
- bezpośrednie zagrożenie dla istniejących przedsiębiorstw usługowych ze strony podmiotów zagranicznych, dysponujących silnym zapleczem kapitałowym oraz przewagą w zakresie know-how (handel, hotelarstwo, gastronomia, turystyka);
- niezagospodarowane obszary wiejskie, skupiające około 29% zatrudnionych w polskiej gospodarce, niewykorzystany potencjał usługowy wobec bardzo niskiego popytu na usługi, wynikającego pierwotnie z niskiego poziomu dochodów.

Konieczne są zmiany struktury gospodarki polskiej, w dużej mierze ukierunkowane na dynamiczny rozwój sfery usług. Rozwój ten zależy od prowadzonej polityki makroekonomicznej, szczególnie wobec sektora MSP, w którym dominują firmy usługowe. Stymulowanie rozwoju usług to również wspieranie edukacji i wszelkiego rodzaju inicjatyw gospodarczych, zwłaszcza w dziedzinach nowoczesnych i rozwojowych. Integracja europejska sprzyja m.in. zmianom w strukturze konsumpcji społeczeństwa polskiego, przejmowane są wzorce zachowań – wszystko to służy kreowaniu popytu na usługi. Sedno tych przemian zaczyna się jednak i chociażby na konieczności podjęcia wysiłków zmierzających do wzrostu konkurencyjności polskiej

¹² patrz: Kłosowski, Paradysz

gospodarki, a wi c wysiłków, których wynikiem b dzie znacz cy wzrost gospodarczy, szybkie tempo tworzenia nowych miejsc pracy oraz kontrola trendów inflacyjnych.

Bibliografia

- [1] Bywalec C.: Wzrost konsumpcji usług, czyli proces serwicyzacji konsumpcji w Polsce. Wiadomości Statystyczne – luty 2003
- [2] Daszkowska M.: Usługi. Produkcja, rynek, marketing. Wydawnictwo PWN, Warszawa 1998
- [3] Gromek T. Wojnowski R.: Koniunktura w UE oraz w wybranych pa stwach członkowskich – redniookresowe perspektywy wzrostu. Wspólnoty Europejskie nr 1/2002
- [4] Kłosi ski K. A.: Usługi w krajach Unii Europejskiej. Wiadomości Statystyczne – marzec 2003
- [5] Kłosi ski K.A.: Mi dzynarodowy obrót usługowy. Difin, Warszawa 2002
- [6] Kłosowski F.: Mo liwo ci rozwoju usług w Polsce. Wiadomości Statystyczne – luty 2002
- [7] Małysa-Kaleta A.: Style ycia polskich konsumentów u progu integracji europejskiej. Marketing i Rynek nr 4/2002
- [8] Masłowski A.: Kilka uwag w kwestii poj cia usług. Wiadomości Statystyczne - wrzesie 2002
- [9] Paradysz S.: Tendencje zmian struktury pracuj cych w gospodarce polskiej. Wiadomości Statystyczne – czerwiec 2002
- [10] Rocznik Statystyczny 2002
- [11] Rogozi ski K.: Spór o istnienie usług. Biuletyn Statystyczny – luty 2002